

LA TORRE DE TELEGRAFIA ÒPTICA DE LA PUJADA DELS ALEMANYS: UN MONUMENT POC CONEGUT

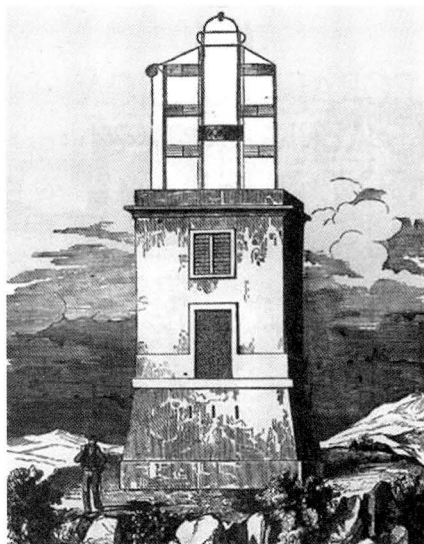
LLUÍS BUSCATÓ I SOMOZA

LA TELEGRAFIA ÒPTICA, PER A QUÈ SERVIA?

Des de la més remota antiguitat ha existit la pràctica d'enviar missatges mitjançant senyals visuals: fum, foc o banderes. Aquests mètodes, però, deixaven força a desitjar com a eines de transmissió a llarga distància i no poden ser considerats veritables sistemes de comunicació. El motiu d'això és la seva limitació, ja que només podien donar informacions molt simples i concretes, convingudes amb anterioritat; sense oferir la possibilitat de trametre missatges compostos o dades novelles o inesperades.

Aquesta mancança de les societats anteriors a l'època contemporània es devia bàsicament a dos fets. En primer lloc, a la inexistència d'una tecnologia que la fes viable, ja que fins a mitjan segle XVIII no es produïren les millores en l'òptica i construcció de lents que permeteren fabricar aparells de prou qualitat per distingir missatges llunyans amb un alt grau de nitidesa. En segon lloc, cal tenir present que aquestes mateixes societats no tingueren la necessitat de tenir complicats sistemes de transmissions per desenvolupar-se, la qual cosa actuà com a fre en la seva creació i difusió.

El veritable promotor i difusor d'una forma científica de telecomunicacions fou la Revolució Francesa. La nova república es trobà que havia de lluitar en múltiples fronts i, a més, necessitava millorar les comunicacions internes per controlar millor un país parcialment revoltat. En conseqüència, era bàsic establir un sistema estable, segur i ràpid de comunicacions per organitzar i dirigir correctament els esforços militars i

Representació idealitzada d'una torre de la línia de telegrafia civil.

polítics¹. La resposta a aquestes necessitats fou un sistema basat en senyals òptiques, elaborat per Claude Chappe², que permetia transmetre signes alfabètics i numèrics a distància.

En vista de l'èxit obtingut a França, l'invent fou adoptat per altres països com ara Anglaterra, els Estats Units i Espanya; això sí, amb variacions quant al sistema de transmissió i aparells utilitzats. En el cas concret d'Espanya, tot i que les primeres notícies d'aquest nou sistema de transmissions arribaren ràpidament i que Agustín de Betancourt i Molina³

¹ OLIVÉ ROIG, Sebastián, *Historia de la telegrafía óptica en España*, Madrid: Ministerio de transporte, turismo y comunicaciones, 1990, pàg. 14. I també: MARTÍN PEREDA, José Antonio, "El alba de las comunicaciones ópticas: de la Revolución francesa al Imperio", *Óptica Pura y Aplicada*, núm. 39-2 (2006), pàg. 135-138.

² Claude Chappe (Brúlon 1763 – París 1805). Fill de família d'origen nobiliari, ingressà a la carrera religiosa de ben jove. La revolució li comportà la pèrdua dels seus càrrecs, raó per la qual es dedicà al desenvolupament d'un sistema pràctic de comunicacions a distància.

³ Agustín de Betancourt i Molina (Puerto de la Cruz 1758 – Sant Petersburg 1824). Científic i enginyer espanyol. L'any 1778 s'instal·là a Madrid, on es formà a los Reales Estudios de San Isidro. Viatjà a França i Anglaterra, on investigà les noves innovacions industrials, a mig camí entre la investigació científica i l'espionatge industrial. Retornat a Espanya, l'any 1802 esdevingué primer director de l'escola d'enginyers. L'any 1807 marxà a Rússia, on finalment s'instal·là i hi realitzà diversos projectes d'enginyeria i industrials.

n'ideà un que superava el de Chappe, malauradament no es consolidà. A la pràctica, malgrat alguns intents puntuals, no fou fins a l'any 1844 quan l'Estat decidí iniciar la construcció d'un telègraf que unís Madrid amb les capitals de província i punts notables de la costa i fronteres. Aquest any es convocà un concurs públic en què es presentaren diversos projectes⁴, entre els quals s'elegí el proposat per l'enginyer militar José María Mathé Aragua⁵. Aquest projecte preveia la construcció d'un gran nombre de línies, de les quals només se n'arribaren a bastir tres: la de Madrid a Irun, que entrà en servei l'octubre de 1846; la de Madrid a Cadis, que ho féu per trams de 1850 a 1853; i la de Madrid a la frontera francesa passant per València i Barcelona. En concret, el tram Madrid-València va entrar en servei a finals de 1849, mentre que el de Barcelona a la frontera estava en pràctiques el setembre de 1850. Tanmateix, no sembla que el conjunt de la línia entrés mai en funcionament.

En definitiva, el sistema de telecomunicacions basat en mitjans òptics no prosperà fins que les noves necessitats de l'Estat liberal el feren necessari. Però, quines eren aquestes necessitats que l'impulsaren a desenvolupar un sistema que, justament en aquells moments, estava esdevenint antiquat i era superat per la naixent telegrafia elèctrica? Doncs les mateixes que l'havien originat a la França revolucionària, la de controlar políticament i militarment un territori sovint díscol i revoltat. De fet, així ho reconeixia explícitament el decret de l'1 de març de 1844, que detallà les condicions que havia de complir un projecte de telegrafia òptica: "Decidido el gobierno de S.M. a procurar por cuantos medios estén a su alcance el afianzamiento del orden público, tan necesario para que los pueblos puedan disfrutar de una administración paternal y previsora..."⁶.

L'ESTABLIMENT D'UNA XARXA DE TELEGRAFIA ÒPTICA A CATALUNYA

⁴ El resultat del concurs es resolgué el 29-09-1844 i fou publicat a la *Gaceta de Madrid* del 2-10-1844.

⁵ José María Mathé (Sant Sebastià 1800 – 1875) fou un enginyer militar espanyol format al cos d'enginyers de l'armada. L'any 1845 fou un dels elegits, dins del Cos d'Estat Major, per aixecar la carta general d'Espanya. Posteriorment, fou l'encarregat d'establir la línia de telegrafia elèctrica.

⁶ *Gaceta de Madrid*, del 6-03-1844.

Vista general del campanar de Sant Martí en l'actualitat, on possiblement se situà originalment l'aparell de telegrafia militar. (Fotografia de l'autor).

A mitjan segle XIX, el nou estat liberal moderat que es trobava en procés de consolidació a Espanya, després sufocar la revolta de la Jamància, que plantejava una organització de l'Estat menys centralista⁷, tenia necessitat d'unes ràpides comunicacions per tal d'assegurar-se el control sobre el territori nacional i una bona coordinació entre el Govern Central i els seus diversos òrgans perifèrics. A conseqüència d'aquest fet es posà en marxa un projecte de millora de la xarxa viària i s'inicià la construcció d'una xarxa de telegrafia òptica. La funció d'aquesta xarxa era, doncs, ajudar a centralitzar l'Estat i no crear un sistema popular de comunicació que ajudés a articular el mercat nacional i millorés la relació entre les diverses províncies.

Per les mateixes dates, i amb una finalitat estrictament militar, a Catalunya es construí una altra línia de telegrafia òptica teòricament independent de la desenvolupada per Mathé, però amb múltiples punts de

⁷ Sobre aquest conflicte vegeu: CURET, Francesc, *La Jamància 1842-1843*, Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1961. I també: OLLÉ i ROMEU, Josep Maria, *L'oligarquia i la construcció de l'Estat centralista. Estat de setge a Catalunya (1844-1847)*, Barcelona, 2003.

contacte. Aquesta línia es desenvolupà com a conseqüència de la situació d'instabilitat que vivia el país durant la segona meitat dels anys quaranta del segle XIX. En concret, Catalunya es trobava immersa en l'anomenada Guerra dels Matiners (1846-49), què actuà com a catalitzador per a la ràpida difusió del giny. L'exèrcit espanyol enfrontat a un enemic que realitzava una guerra de guerrilles, amb petites partides que es movien ràpidament pel territori, sovint protegides per la població del país, es veié en la necessitat d'adoptar mètodes de contrainsurgència per fer front a aquest tipus de lluita. És a dir, l'exèrcit impulsà aquest sistema com un mitjà ràpid i segur per coordinar la multitud de columnes disperses que hi havia al país⁸. Els principals impulsors foren els capitans generals Manuel Gutiérrez de la Concha (1808-1874) i Manuel Pavía y Lacy (1814-1896). Concretament, s'encomanà a Mathé, que es trobava en aquells moments a Catalunya dirigint la construcció de la xarxa de telegrafia civil, la realització d'una xarxa de telegrafia òptica militar fixa⁹. La construcció fou presidida per la urgència, per això, al contrari que les torres de la línia civil que es feien majoritàriament d'obra nova, a la línia militar foren s'aprofitaren tantes estructures precedents com fou possible. Un exemple clar d'aquesta reutilització es troba a la propera ermita de Sant Miquel, a Girona, o a la del Sant Llop a Vilobí, on les torres de la línia militar foren bastides ràpidament damunt d'edificis preexistents¹⁰. En concret, la majoria foren construïdes entre finals de 1848 i principis de 1849.

La mateixa distribució geogràfica de les torres denotava clarament el seu caràcter militar, atès que en observar la distribució en el mapa d'aquestes línies es veu com envoltaven les comarques centrals de Catalunya i confluïen cap a Vic, que era un centre logístic de l'exèrcit; i alhora comuniquen el conjunt amb Barcelona, que era la seu de la Capitania. És a dir, s'establí un sistema de vigilància, control i tramesa ràpida d'ordres precisament en aquelles comarques on el moviment matiner va adquirir més força.

Pel que fa a la línia civil, construïda poc després que la militar malgrat

⁸ VALLVERDÚ i MARTÍ, Robert, *La guerra dels Matiners a Catalunya (1846-1849). Una crisi econòmica i una revolta popular*, Barcelona: Ed. Abadía de Montserrat, 2002, pàg. 213 i 227.

⁹ LLINAS i POL, Joan; LLORENS i RAMS, Josep Maria; MERINO i SERRA, Jordi, "La telegrafia òptica a la Selva (1848-1862)", *Quaderns de la Selva*, núm. 9 (1996), pàg. 117 i següents.

¹⁰ BAYONA, Lluís; BUSCATÓ, Lluís, "La restauració del castell de Sant Miquel", *Revista de Girona*, núm. 227 (2004), pàg. 44-47.

haver estat dissenyada abans, gairebé no va entrar en funcionament, atès que el ramal català es trobava abandonat des de l'any 1851 i la seva connexió amb València mai s'aconseguí¹¹. Com a conseqüència d'això, les torres aviat foren destinades a altres activitats. Per exemple, la part de la línia que anava de Girona a la frontera, precisament on no hi havia cap línia militar, en passà a formar part l'any 1855. Pel que fa a la resta, s'intentà cedir-la l'any 1857 a la Guàrdia Civil, que pretenia utilitzar-les com a lloc de vigilància i control del territori¹².

Quant a les militars, entre les quals cal incloure ara les civils militaritzades que anaven de Girona a la frontera, continuaren en funcionament fins a finals del 1862, quan s'ordenà desarmar-les i els seus aparells foren emmagatzemats, en previsió d'una futura utilització que mai no arribà¹³.

SISTEMES DE COMUNICACIONS (CIVIL I MILITAR)

Els sistemes de comunicacions utilitzats variaven segons la línia. Per exemple, el militar era molt més simplificat que el civil. Concretament, consistia en un pal o eix vertical central al qual s'havia acoblat un altre d'horitzontal mòbil. Aquest disposava de dos cercles als extrems i, mitjançant politges, podia adoptar diverses posicions respecte al central. A més d'aquest travesser hi havia un tercer cercle que es podia desplaçar verticalment en cinc posicions diferents. Quant al sistema civil, malgrat

¹¹ OLIVÉ ROIG, Sebastián, "Distintas etapas de la telegrafía óptica en España", *Cuadernos de Historia Contemporánea*, núm. 29 (2007), pàg. 30.

¹² "1º Que sean entregadas desde luego a la Guardia Civil las torres de la antigua líneas de Irún comprendidas entre aquel punto y Vitoria, que hace mas de dos años han dejado de prestar servicio y continúan armadas, las del ramal de Cuenca desarmadas en el año 1855 y las construcciones de la Línea óptica de Barcelona comprendidas entre Valencia y Gerona que se hallan en suspenso y abandonadas desde julio de 1851". Vegeu: Arxiu Històric de Girona (a partir d'ara AHG). Fons Govern Civil, Govern Civil, D.171/36 (comunicació del Ministeri de Governació al Govern Civil de la província, del 15-04-1857). Sobre aquest tema vegeu també: SCHNELL QUIERTANT, Pablo, "Torres fortificadas del telégrafo óptico en la comunidad de Madrid", *Castillos de España*, núm. 137-138-19, (2005), pàg. 68. I també: OLIVÉ ROIG, *Historia de la telegrafía...*, pàg. 45 i següents.

¹³ BUSCATÓ I SOMOZA, Lluís, "Exèrcit i control del territori. Hostalric i la telegrafia òptica a Catalunya", *Quaderns de la Selva*, núm. 18 (2006), pàg. 151 i següents.

haver estat també ideat per Mathé, utilitzava un aparell diferent, més pesat i complicat. Consistia en quatre pals verticals que tenien tres planxes fixes en cadascun dels bastidors laterals i una de mòbil al central, anomenada indicador. La mòbil es desplaçava verticalment i podia adoptar dotze posicions, segons si eren coincidents, tangents o intermèdies. Les diverses posicions corresponien als números del 0 al 9 i les dues restants indicaven “X” (tornar a repetir el missatge) o bé “M” (error). També hi havia una bola daurada en un costat amb sis posicions, que servia per marcar situacions del servei¹⁴. En definitiva, amb aquests dos sistemes es transmetien senyals que eren descodificats mitjançant un diccionari (tant la militar com la civil tenien el seu), en què predominaven els termes dedicats als senyals de comandament, els referits a correus i diligències i, sobretot, tot allò que afectés a l'ordre públic¹⁵.

Quant a les torres de la línia militar, tenien una estructura molt variada i simplificada. Cal dir que al contrari que les torres de la línia civil, que la majoria es bastiren per a l'ocasió i eren relativament uniformes, les de la línia militar aprofitaren tantes estructures precedents com fou possible, de manera que així se'n finalitzà la construcció en un breu lapse de temps. En concret, la línia militar estava formada grosso modo per tres menes de torres: les situades dins dels municipis, que aprofitaven torres d'antigues construccions i campanars d'esglésies; les situades a llocs aïllats, que aprofitaven santuaris i ermites que destacaven per la seva situació geogràfica i, finalment, les menys eren de nova planta, segons un model adaptat del de les torres civils. Allò

¹⁴ Inicialment, l'aparell utilitzat en el sistema civil era més complicat, atès que era un bastidor cúbic format per 8 barres de ferro que formaven dos quadrats, un d'interior i un altre d'exterior paral·lel. Aquesta estructura aguantava uns elements horitzontals on es col·locaven uns panells alterns, com si fos un tauler d'escacs. Al centre es movia un cilindre buit en forma de corona (l'indicador). El seu avantatge respecte al model simplificat era que es podien distingir les diverses posicions des de qualsevol angle i no només frontalment.

¹⁵ AGUILAR PÉREZ, Antonio; GÁSPAR MARTÍNEZ, Lorente, “La telegrafía óptica en Cataluña. Estado de la cuestión”, *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, pàg.7 (<http://www.ub.es/gocrit/sn/sn-17.htm>).

Vista parcial de la plaça i el convent de Sant Domènec en la segona dècada del segle XX, quan era quarter d'infanteria. Tot i que inicialment es preveia instal·lar-hi aquí el seminari i deixar com a quarter Sant Martí, finalment l'exèrcit ocupà aquest antic convent (Arxiu d'Imatges Emili Massanes i Burcet).

que realment les caracteritzava era la importància que es donava als seus elements defensius¹⁶.

Pel que fa a la seva arquitectura, les torres de la línia civil responien a unes característiques comunes dictades des de Madrid (malgrat que en cas de necessitat també es podien utilitzar edificis preexistents). Eren autèntiques forteses bastides amb murs de pedra del país, poc treballada, unida amb morter de calç, però amb les cantonades fetes amb blocs de pedra ben escairats de majors dimensions per augmentar-ne la resistència. Exteriorment, els murs anaven arremolinats, tant per motius estètics com per donar més solidesa al conjunt. Les torres constaven d'una planta baixa, separada de la resta per una motllura de rajols, i dos pisos superiors, al cim del segon dels quals se situava l'aparell de telegrafia. A la planta baixa

¹⁶ Podien ésser rodones o quadrades, tot i que les segones eren majoritàries. Tenien tres nivells i les parets d'aquests tres eren espitlleres. A més, podien tenir un fossat defensiu. L'accés se solia fer per una escala que permetia accedir a la porta situada al primer pis, igual que en les civils. Per a més informació vegeu: LEN i CURRIUS, Lluís; PERARNAU i LLORENS, Jaume. *La telegrafia òptica a Catalunya*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2004, pàg. 40.

sol haver-hi un lleuger atalussat i s'hi obren tres espitlleres defensives en posició regular a cada costat. La fonamentació era molt senzilla, sovint quasi inexistent, de manera que allò que donava estabilitat al conjunt era la seva estructura prismàtica lligada pels diversos pisos de l'edifici¹⁷. Una mostra d'aquesta escassa fonamentació la trobem en el cas de la torre de telegrafia militar del Ginestar, a Sant Miquel de Campmajor, que caigué poc després de ser finalitzada de manera que s'hagué de reconstruir¹⁸. Quant a les mides, aproximadament, les estàndards eren de 5,8 metres de llarg per cada mur a la part atalussada, i de 3,1 metres d'altura per planta, amb un total aproximat de 10,7 metres d'alçat. L'accés al conjunt es feia per una porta situada a uns tres metres de terra, a la qual s'accedia mitjançant una escala de fusta o corda que podia ser retirada en cas de necessitat.

LA TORRE DE LA PUJADA DELS ALEMANYS, UNA LOCALITZACIÓ INCERTA

La situació exacta de les torres de telegrafia òptica ha estat, quan no s'ha conservat una estructura clara, força problemàtica; malgrat que ja des de l'època de la construcció de les línies es conserven llistes amb la situació de cadascuna. Malauradament, són molt generalistes i, tot sovint, només indiquen el lloc i població sense entrar gaire en detalls. Per exemple, a la "*Gaceta de Madrid*" del 27 de juliol de 1849 hi trobem una llista de la línia civil que permet observar aquesta mancança:

Correspondientes a la província de Gerona	
Puigmarí.....	Massanet de la Selva
Puig-jardina.....	Dicho
El Mirador.....	Brunyola
Turó de Can Sendra.....	Cerca de San Dalmay
Gerona.....	Gerona
Sant Miquel.....	Dicho
Cuesta de Fallinas.....	Fallinas
Coll del noy den Miquel.....	Orriols

¹⁷ BAYONA i PRATS, Lluís; BUSCATÓ i SOMOZA, Lluís, "La torre de l'Àngel: telegrafia òptica a l'Empordà", *Revista de Girona*, núm. 247 (2008), pàg. 49.

¹⁸ Arxiu de la Corona d'Aragó, Comandancia de Ingenieros, Exp. 1730, lligall 491 (ofici de la Direcció de la subinspecció d'enginyers al comandant d'enginyers de Figueres, de 7-02-1850).

Ermita del Angel	Pontós
Fronton de la puerta principal Del castillo de Figueras...	Figueras
Monroy.....	Aviura (Biure)
Barrio de arriba Caramachel	La Junquera

Precisament, pel que fa la torre de la Pujada dels Alemanys de Girona, curiosament aquesta indefinició de les fonts ha provocat que no s'hagi situat correctament fins a l'actualitat. I això, malgrat que els darrers anys s'han publicat dos treballs interessantíssims sobre la telegrafia òptica a Catalunya, els quals en bona part han centrat les seves investigacions a situar en el mapa les diverses torres. Vegem-los a continuació de manera detallada:

Els historiadors Jaume Perarnau i Lluís Len no arriben a situar en el seu treball la torre de telegrafia civil de Girona. Tot i així, proposen diverses opcions, però sense decantar-se per cap. En concret, esmenten la teulada del seminari, la de l'Ajuntament i, fins i tot, el campanar de Sant Martí Sacosta. Pel que fa a la línia militar, les propostes són més reduïdes, atès que només esmenten el convent de Sant Domènec, amb l'argument que durant bona part del segle XIX i fins al 1944 fou caserna militar¹⁹.

L'erudit gironí Jaume Prat, en canvi, és molt més detallista. En concret, situa la torre de telegrafia civil a l'anomenada Torre del Telègraf, dins del Jardí dels Alemanys. Pel que fa a la militar, en això segueix Pla i Cargol, planteja que es podria haver situat al campanar de l'església de Sant Martí Sacosta. Posteriorment, l'aparell s'hauria traslladat a la Torre del Telègraf, un cop la línia civil passà a mans militars²⁰.

Tal com es pot observar, la situació d'ambdues torres no queda gens clara. De fet, les úniques dades concretes que se n'extreuen és que la militar havia fet una certa peregrinació per diversos llocs de la ciutat; fins que ambdues línies foren unides l'any 1855. Però, la realitat respon a aquesta visió? Pel que fa a la línia militar, la consulta de la *Gaceta de Madrid* permet

¹⁹ LEN i CURRIUS, PERARNAU i LLORENS, *La telegrafia òptica...* pàg. 78 i 102.

²⁰ PRAT i PONS, Jaume, *La telegrafia òptica a Catalunya*, Barcelona Institut Cartogràfic de Catalunya, 2004, pàg. 65 i 51. Jaume Prat presenta en el seu treball una fotografia antiga de la Torre del Telègraf, on s'observa un parapet espitllerat que ell data d'aquest període. Tanmateix, per altres fonts, tenim constància que fou bastit l'any 1874, en el context de la III Guerra Carlina. Vegeu: Arxiu de la Corona d'Aragó, Comandancia de Ingenieros, Lligall 0533, Exp. 2153, *Memoria de los trabajos y comisiones desempeñadas por los oficiales del cuerpo de ingenieros en la demarcación de Gerona*, pàg. 51.

confirmar la possibilitat que, inicialment, es trobés situada a Sant Martí, tal com es pot veure en el fragment que es reproduïx a continuació:

Los ingenieros han practicado, ya en esta provincia el reconocimiento del terreno y fijado los puntos en que han de establecerse los telégrafos. Una de las torres se edificara en la altura de Monroig, frente al fuerte francés de Bellegarde; otra en las inmediaciones de Figueras, otra en el castillo arruinado de Calabuix, y en esta ciudad han decidido fijarlo en la torre de la antigua iglesia de San Martín²¹.

El text no és definitori, perquè s'hi barregen torres de la línia civil amb la militar. Nogensmenys, això no ha de ser motiu d'estranyesa, ja que ambdues línies es construïren de manera quasi simultània i, a més a més, el responsable màxim de la seva construcció era el mateix Mathé. A més, l'elecció de Sant Martí com a lloc per establir-hi la torre militar era ben lògica, atès que una de les principals casernes de l'exèrcit a la ciutat es trobava encabida en aquest edifici. La seva ocupació venia de lluny i fou el resultat de la destrucció de bona part de les antigues casernes de la ciutat durant la Guerra del Francès (1808-1814). De fet, les autoritats civil i militar de Girona tenien la intenció de cedir el convent de Sant Domènec, recentment exclaustrat, en permuta al bisbat perquè hi instal·lés el seminari, d'aquesta manera es mantindria l'edifici de Sant Martí com a quarter. Malauradament, el bisbat no ho veia clar i en diverses ocasions en sol·licità la devolució²². I això, malgrat que la pretensió de mantenir Sant Martí com a quarter per part de les autoritats civils i militars era pública i notòria, com ho denota que s'arribés a publicar el següent text al Diccionario de Pascual Madoz:

El (convent) de Dominicos, que siempre tuvo mas numerosa comunidad, es un edificio inmenso; tiene una escalinata no como la de la catedral pero muy larga y ancha; hoy ocupa parte de este local el seminario conciliar o colegio del ob[ispado]; la igl[lesia] aunque está cerrada al culto, se conservan en partes sus altares y efigies. (...) No lejos de los con[ventos] de Carmelitas, se hallaba la igl[lesia] de San Martín que destruida desde muy ant[iguo] hace tiempo sirve

²¹ *Gaceta de Madrid*, del 18-04-1849.

²² AHG, Govern Civil, Culte i Clergat D186/48 (Sol·licitud de retorn del seminari, Sant Martí, al bisbat, del 16-07-1836)

Vista parcial de la Torre del Telègraf en l'actualitat. En produir-se el trasllat de Sant Martí a Sant Domènec calgué cercar una altra situació per al telègraf militar. Però, com que no es disposava d'una bona localització a la seva nova seu, els militars reutilitzaren aquesta antiga torre medieval, situada a escassos metres, que tenia una posició immillorable. (Fotografia de l'autor).

para cárcel y cuartel de infantería; a su frente tienen una escalinata, igual a la de muchos conv[entos] en razón a la desigualdad del terreno que ocupa²³.

Aquesta situació, si més no parcialment, encara es mantenia l'any 1849, atès que en la mateixa "*Gaceta*" s'hi troben diverses referències a la utilització de Sant Martí pels militars. Per exemple, com a seu del tribunal militar que jutjà el conegut cap de partides matineres Marçal:

Esta mañana se ha reunido en el cuartel de San Martín la comisión militar de esta provincia para ver y fallar la causa formada contra el cabecilla Marsal, y aun no se sabe el fallo que sobre él ha recaído²⁴.

En vista d'aquest conjunt de dades, doncs, cal acceptar que en origen la torre de telegrafia militar estigué establerta al campanar de Sant Martí, tant perquè es trobava en un dels principals edificis militars de la ciutat com perquè

²³ MADUZ, Pascual, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, (edició d'articles sobre Catalunya i Andorra per Antoni Pladevall), vol. I, Barcelona: Curial, 1985, pàg. 568.

²⁴ *Gaceta de Madrid*, del 28-04-1849.

des d'allà hi havia una magnífica comunicació visual amb la següent torre de la línia, l'ermita de Sant Miquel. Ara bé, en abandonar el Govern Militar l'edifici de Sant Martí i passar a l'antic convent de Sant Domènec calgué desballestar aquesta torre. Malauradament, el nou edifici, tot i trobar-se en una posició més elevada, no tenia una bona situació per establir contacte visual amb Sant Miquel. En conseqüència, calgué cercar un nou lloc per establir l'aparell òptic. Amb tota seguretat, fou llavors quan es traslladà a l'anomenada Torre del Telègraf, situada a escassos metres, dins del derruït quarter dels Alemanys. L'opció era lògica, atès que el terreny ja era propietat del ram de la guerra, raó per la qual no calia demanar permís a ningú; però, a més, disposava d'una immillorable situació visual molt superior a la seva predecessora de Sant Martí.

Això pel que fa a la línia militar, però què passava amb la torre de la civil? Certament, és un cas molt curiós, atès que fins a l'actualitat no se l'ha pogut situar amb seguretat. El més sorprenent és que, al contrari que la militar, la civil s'ha conservat parcialment i les seves restes, això sí, transformades, són ben visibles per qualsevol que s'hi fixi un xic. A més, la documentació que en fa referència ha estat consultada per algun dels investigadors que han tractat el tema. Desgraciadament, potser a causa d'una lectura superficial, no ha estat compresa en la seva totalitat. En concret, les dades relatives a la torre dels Alemanys es troben en un expedient que es localitza al fons del Govern Civil de l'Arxiu Històric de Girona, en el qual es detalla el seu procés d'enderroc parcial.

QUÈ S'HA DE FER AMB UNA TORRE EN RUÏNES?

El dia 3 d'agost de 1857 l'arquitecte municipal de Girona, Martí Sureda i Deulovol²⁵, va posar en coneixement del batlle de la població, Marià Hernández, el següent:

Pongo en conocimiento de V.S., que por efecto del vicio o hundimiento ocurrido a la cubierta de la torre del telégrafo civil situada en la calle de Alemanes de esta Ciudad, se ha ladeado el pesado armazón de hierro, situado en la parte superior

²⁵ Martí Sureda i Deulovol (l'Escala 1822 – Girona 1890) fou un destacat arquitecte a la Girona de la segona meitat del segle XIX. L'any 1847 obtingué el càrrec d'arquitecte municipal de Girona i, des de llavors, tingué un paper destacat en les institucions públiques i ens culturals de la província. Com a arquitecte provincial (1848) intervingué en la recuperació i la conservació de monuments arreu de les comarques gironines, sobretot a partir del seu ingrés a la Comissió de Monuments de Girona.

de la misma en términos que visto desde el exterior parece hallarse próximo a volcarse y a derruir la torre; y como sin embargo de no ser aquel punto muy concurrido de gente, podría su desprendimiento ocasionar alguna desgracia a los transeúntes, he creído de mi deber comunicárselo a U[sted] p[ar]a los fines que crea convenientes²⁶.

L'Ajuntament ho comunicà al Govern Civil i aquest informà a la Capitania General de Catalunya, el dia 6 d'agost, mitjançant un breu ofici. La resposta de del Govern Militar fou ràpida i lacònica, en ella declinava tota responsabilitat, ja que la torre pertanyia a l'anomenada línia civil i, en conseqüència, no corresponia a l'exèrcit ni reparar-la ni enderrocar-la. El Govern Civil es mostrà sorprès per aquesta resposta, atès que li constava que l'any 1855 havia passat, juntament amb la resta del ramal gironí, als telègrafs militars; i així ho transmeté a la Capitania. Un altre cop, la resposta fou negativa:

Aún cuando la torre telegráfica civil de esa capital se entregó a la Dirección del instituto de los telégrafos militares en la fecha que V. S., indica en su comunicación del 13 del actual, no llegó el caso de utilizarse de ella, pues no se hizo más que reconocerla, por lo tanto puede V. S., disponer se haga con dicha torre lo que tenga por conveniente, con tal que el ramo de la guerra no tenga que abonar ninguna cantidad²⁷.

És a dir, el Govern Militar se'n rentava totalment les mans i li era indiferent el que es fes amb la torre, això sí, mentre no li suposés pagar res. Poc després, la direcció de telègrafs militars de Girona comunicava a l'Ajuntament que un delegat del Govern Civil podia passar a recollir la clau de l'esmentada torre²⁸. En vista d'això, amb cert retard, el Govern Civil informà a l'Ajuntament que es podia fer càrrec de l'enderroc de la torre, prèvia recollida i inventari dels materials que hi havia a l'interior²⁹. Òbviament, el consistori tampoc veia de bon ull el fet de fer-se càrrec del cost que l'enderroc provocaria. Per aquest motiu proposà, ja que la torre era propietat de l'Estat i no del municipi, que les despeses ocasionades per l'actuació es paguessin, fins on

²⁶ AHG, GC, D. 171/35 (ofici de batlle de Girona al governador, del 3-08-1857).

²⁷ AHG, GC, D. 171/35 (ofici del Capità General al governador, del 22-08-1857).

²⁸ AHG, GC, D. 171/35 (ofici Secció de telègrafs militars al governador, de 1-09-1857).

²⁹ AHG, GC, D. 171/35 (ofici del governador a l'Ajuntament, de 11-03-1858).

Vista general de la torre de telegrafia dels Alemanys en l'actualitat. Malgrat algunes reformes recents, el conjunt de la torre es conserva tal com va quedar després del seu enderroc parcial l'any 1858. (Fotografia Txell Satorras).

fos possible, amb la venda del ferro que quedaria com a material de desguàs un cop es finalitzés l'enderroc³⁰. El governador donà el vistiplau momentani a la proposta del batlle de Girona, tot i que n'informà a l'autoritat superior (Ministeri de Governació)³¹. Finalment, l'enderroc de la torre tingué lloc el

³⁰ AHG, GC, D. 171/35 (ofici de l'Ajuntament al governador, de 16-03-1858).

³¹ AHG, GC, D. 171/35 (ofici del governador a l'Ajuntament, de 17-04-1858).

mes de maig de 1858, tal com ho descrigué amb gran detall l'arquitecte municipal, Martí Sureda, en el document que es transcriu a continuació:

En cumplimiento a lo prevenido por V.S., en oficio fecha 18 del pasado, y después de haber tomado con riguroso inventario de los efectos que contenía la torre telegráfica civil situada en la calle de Alemanes de esta Ciudad, se precedió al derribo de todas las parte ruínosa de la misma, el cual ha terminado dejando la parte que ha quedado asegurada, y sin que ofrezca el menor peligro a los transeúntes. Acompaño adjunto copias del inventario por el infrascrito, y por D. Manuel de Riech, ten[en]te de telégrafos militares que hasta la sazón se hallaba encargado de dichas torres, quien a la vez se ha encargado de la custodia de todo el herraje concerniente al armatoste y maquinaria del mencionado telégrafo, conforme consta en el citado inventario. Así mismo acompaño las cuentas de los gastos que ha ocasionado el apuntalamiento y derribo de dicha torre, lo propio que las notas y aproximado valor de los materiales de construcción resultantes del citado derribo, que en su mayor parte se hallan custodiados en un almacén de la casa consistorial. Réstame por último manifestara V. S., que los expresados materiales pertenecientes al ramo de carpinterías, están ya casi podridos, y descomponiéndose lo poco bueno que les queda, por lo que no puedo dejar de recomendar su pronta venta para evitar la completa inutilización que muy en breve ocurriría³².

Finalment, l'autorització definitiva per vendre els materials recollits fou concedida el 4 de juny de 1858. En total, les despeses per l'enderroc de la torre foren de 544 rals, mentre que el material recollit tenia un valor aproximat de 532.

COM A CONCLUSIÓ

En definitiva, d'aquest conjunt de dades què se n'extreu? Doncs que la torre civil de Girona, si bé fou traspasada a les línies militars, igual que la resta del ramal gironí, mai fou utilitzada per l'estament militar³³. De fet, tot i prendre'n possessió, el ram de la guerra la deixà totalment abandonada a la seva sort, per això en poc més de dos anys la seva estructura s'enrunà i amenaçà ruïna imminent. Posteriorment, la torre fou mig enderrocada

³² AHG, GC. D. 171/35 (ofici de Sureda al batlle de Girona , del 31-05-1858).

³³ AHG, GC. D.171/36 (ofici capità general al governador, 10-11-1855).

l'any 1858 per ordre de l'Ajuntament, actuació que executà l'arquitecte Martí Sureda. Pel que fa a la seva exacta situació, la documentació permet localitzar-la definitivament a la zona de la Pujada dels Alemanys i no a la caserna homònima.

Però, per si amb això no n'hi hagués prou, qualsevol persona que avui dia passegi entorn a la Pujada dels Alemanys, en direcció a aquest antic quarter, podrà observar com en el darrer trencant a l'esquerra (si es ve de la plaça Lladoners), abans d'arribar-hi s'alça una estranya construcció annexa a una casa, que concorda totalment amb l'estructura d'una torre de telegrafia òptica civil. Té una planta quadrangular, amb la part inferior lleugerament atalussada, que respon a les mides estàndards que tenien en aquest punt les torres de la línia civil, uns 5,8 metres. L'estructura només conserva el baix sencer i part del primer, però aquest també té la mida reglamentària, uns tres metres d'altura; del primer, en canvi, només es conserva poc menys d'un metre i mig. A més a més, entre el primer i el segon pis s'observa el cordó de totxo que ornamentava tradicionalment les torres en aquest lloc. Potser els elements més diferenciadors són la inexistència de les tres espitlleres que cada façana solia tenir (el mur ha estat molt retocat darrerament i podrien haver estat paredades) i les restes d'una porta a la part baixa, actualment reconvertida en finestra. Això, però, no ens hauria de preocupar, atès que moltes torres presentaven petites variacions per tal d'adequar-les a la seva situació local³⁴. És a dir, una torre situada a l'interior d'una plaça forta, com era la Girona de l'època, no tenia necessitat de presentar cap mena d'element defensiu, ja que era del tot inútil. En relació amb aquest fet, cal esmentar que l'inventari aixecat en el moment de demolir la torre precisa clarament que la porta d'accés es trobava a la planta baixa.

³⁴ SCHNELL QUIERTANT, "Torres fortificadas del...", pàg. 67.

ANNEX DOCUMENTAL

Document 1

Inventario

Tomado por el arquitecto de esta ciudad D. Martín Sureda al hacerse cargo de la torre que fue de telégrafos civiles a cuya entrega hace por orden superior el teniente de telégrafos D. Manuel de Riech

Edificio

Piso bajo	Escalera en dos trozos	1
	Puerta de entrada con cerradura y llave	1
1er piso	Vidrieras y persianas inútiles	1
	Escalera enteramente id	1
2º piso	Vidrieras y persianas	2

Maquinaria

El armatoste de hierro compuesto de trípodes	2
Máquina del indicador completa	1

Piezas del armatoste y en peso en @

4 Aros peso juntos	4,15
2 marcos cuadrados platina en 5 piezas	5,10
3 Id hierro redondo en 9 piezas	10,24
8 Barras de hierro cuadrado	8,4
10 Hierros redondos de varias formas con 5 "ganzúas"	3,3
4 Vientos de barretas	2,7
12 Fajas caladas y un indicador	12,9
8 Barras hierro redondo	51,2
Total en peso catalán	97,21

Pesan en junto las piezas de hierro citadas noventa y siete @, veinte y una libras, peso catalán.

El citado Sr. D. Martín Sureda queda solo hecho cargo del edificio, pues que de todo lo concerniente a maquinaria se entrega p[ar]a su custodia al Ten[ien]te D. Manuel de Riech, quedando uno y otro en responder de lo

que se encargan, a cuyo efecto firman este inventario de mutua entrega en señal de su conformidad en Gerona a los cuatro de mayo de mil ochocientos cincuenta y ocho.

Document 2

Nota detallada y valoración de los materiales de construcción resultantes del derribo de la parte ruinosa de la torre telegráfico civil, situada en la calle de Alemanes de esta Ciudad, mandada demoler por orden del Sor. Alcalde de la misma, previa autorización del M. Y S., el Gobernador de la provincia.

16 Arrobas catalanas de plomo maleado, en varios trozos de plancha procedente de la cubierta a 12 reales 1 @	192
3 Vidrieras y persianas de ventanas enteramente Inútiles a 24 reales una.....	72
2 Escaleras de madera en varios trozos enteramente inútiles.....	10
1 Puerta de entrada con su cerradura y llave todo muy usado	30
12 Maderos de suelo completamente podridos a 2 reales y ½ uno.....	30
4 Ídem algo mayores que hacían oficio de vigas también podridos a 7 reales id.....	28
40 Quintales de pedazos de tabla y trozos de madera inútil que no pueden servir más que para leña, a 3 reales el quintal	120
2 Montones de piedras y trozos de ladrillo arrimados a las Paredes de la calle de Alemanes se calcula su valor en.....	50
Total	532

Asciende la valoración de los mencionados materiales a los expresados quinientos treinta y dos reales.- Gerona, 29 de mayo de 1858.